

Orgaan van de „Vereniging Vrienden van de Zaanse Schans” — Verschijnt 4 x per jaar

Voorlopig secretariaat: B. Ijskes, Bleekersstraat 34, Zaandam

Postgiro 42940 ten name Nutsspaarbank Zaandam ten behoeve van boekje no. 9343

december 1962 - No. 4

DE STAND VAN ZAKEN

Het is gebruikelijk, dat de koopman aan het eind van het jaar eens nagaat, hoe de zaken zich in de loop van het jaar hebben ontwikkeld en te zien hoeveel „avance” hij gemaakt heeft. In bijna iedere vereniging of organisatie gebeurt hetzelfde. Jaarverslagen geven een min of meer duidelijk beeld van de toestand waarin de instelling zich bevindt, of men met vóór- dan wel met tegenspoed heeft te kampen en wat de vooruitzichten voor het komende jaar zijn. Het zal de vrienden van de Zaanse Schans wel interesseren te vernemen, hoe zich de ontwikkeling van de buurt voltrekt, wat er de laatste tijd gebeurd is en wat er weldra gebeuren gaat. Jarenlang heeft het perceel Kalverringdijk 5, de voormalige apothekerswoning uit de Westzijde daar eenzaam gestaan, wel is waar vergezeld van de molen „de Huisman”, maar lange tijd wees niets er op, dat de familie Bosman burens zou krijgen. In de loop van dit jaar werden echter de bouwstraten gelegd en kwam er voorts wat activiteit door het maken van de fundering voor een tweetal huizen. Doch het huis, bekend als „de Harenmakerij” stond sinds het begin van het jaar op zijn stalen frame, waarop het van zijn oude standplaats naar hier was verrold, doelloos te wachten om op zijn uiteindelijke plek te geraken. Wel werden er de palen voor in de grond geslagen, maar verder kwam men niet. Dit gebeurde ook voor het perceel Jagerspad, maar ook hier was aanvankelijk van verdergaande werkzaamheden geen sprake. Toch is het nu niet zo, dat degenen, die tot taak hebben de Schans gestalte te geven, er verder niets meer aan doen. Bij restauratiewerkzaamheden als deze moet nu eenmaal niet alleen ontzettend veel voorbereidend werk, maar ook veel spuurwerk gedaan worden. Vooral wat het Jagerspad betreft, dit huis was in de 19e eeuw grondig verbouwd en om tot een juist inzicht van de oorspronkelijke 17e eeuwse toestand te komen, moest er uitermate voorzichtig gesloopt worden, ten einde uit allerlei kleine, soms schijnbare onbetekende aanwijzingen, het oude interieur te kunnen reconstrueren. Een spuurwerk, waar de deskundigen al hun kennis en krachten gegeven hebben en dat tot een boeiende detectivestory is uitgegroeid. Maar zulk werk vraagt tijd en des te meer, waar de vaklieden, die het huis weer zullen opbouwen weinig in getal en druk met werk bezet zijn. Met vereende krachten is men echter tot een goed verantwoord resultaat gekomen en heeft men dat resultaat in tekening gebracht en bestekklaar gemaakt. Aanvankelijk gingen de gedachten uit naar

een werkwijze, zoals die voor de Harenmakerij gevolgd was, maar bij nadere berekening bleek dat aan het transport op die manier zoveel kosten verbonden zouden zijn, dat het duurder uitkwam dan in stukken slopen, transporteren en weer opbouwen, zodat men van algehele verrolding afzag. Vooral het transport over „de Vaart”, waarover een tijdelijke „brug” gebouwd zou moeten worden, deed dit plan niet tot uitvoering komen. Timmerman Veen van de Koog, die ook de proefsloping tot ieders tevredenheid had verricht, kreeg opdracht om de definitieve sloping te verzorgen. Na uitvoerige beraadslagingen verklaarde hij zich bereid om daarna de totale restauratie uit te voeren. Hij had de fundering reeds klaar en is nu bezig diverse onderdelen te herstellen, spanten aan te lassen enz. zodat het werk normaal voortgang vindt. Het mag wel gezegd worden, dat het werk door de timmerlieden uiterst verantwoord en met veel begrip voor de bijzondere aard van het object wordt uitgevoerd. Iedere vergelijking met nieuwbouw is absurd, want restauratiewerkzaamheden vereisen uiterste nauwkeurigheid en bedachtzame arbeid en vragen, mede door het gebruik van oud hout, veel meer tijd, temeer omdat alles nog „handwerk” is.

Is men dus over de gang van zaken betreffende „het Jagershuis” tevreden, met die van „de Harenmakerij” is dat niet het geval.

Zoals men weet moest het huis vóór het einde van '61 van zijn plaats verwijderd zijn, omdat de eigenaresse, de n.v. „Cacao de Zaan” het terrein voor andere doeleinden nodig had. Het huis werd na grondig onderzoek geschikt bevonden om in zijn geheel te worden overgeplaatst. Een dergelijke werkwijze is te verkiezen boven totaal slopen, omdat bij de laatste vele onderdelen worden beschadigd o.a. door vastgeroeste spijkers. Het bleek zelfs mogelijk om de fraaie tegelschouw op zodanige wijze te verankeren, dat zelfs deze niet verwijderd behoeft te worden. Het huis werd nu los van zijn fundering gemaakt, opgevijseld en op een daartoe vervaardigd stalen frame geplaatst. Aan het ene einde daarvan werd een as met wielen bevestigd, terwijl aan de andere kant een zware takelwagen het frame oplichtte en aldus het transport kon plaatsvinden. Het gehele werk werd uitgevoerd door de firma Kerkhoven uit Zaandam. Binnen de tijd die daarvoor was berekend „reed” het huis van de Hoogstraat over de Julianabrug naar de voorlopige plaats aan de Leeghwaterweg.

Inmiddels was het restauratieplan door architect Schipper gereedgekomen en werden enkele aannemers benaderd om het werk te voltooien. Helaas bleek de som, die de transporteur voor deze werkzaamheden vroeg dermate hoog te liggen, dat men er niet aan kon denken, hem dat werk op te dragen. Op advies van de architect werd besloten aan de timmerman-aannemer Opstein uit Velsen, die met een redelijk bedrag inschreef, het werk te gunnen. Nadat de palen geheid waren en de fundering gemetseld moest worden bleek al gauw dat, voornamelijk veroorzaakt door gebrek aan voldoende mankracht, het werk niet in het gewenste tempo kon geschieden. Dit tempo nam ten slotte zulk een geringe afmeting aan, dat eerder van stilstand gesproken kon worden. Hoewel de aannemer herhaaldelijk werd aangespoord om de bepalingen van het contract na te komen en deze daarop stellige toezeggingen deed, bleef hij evenwel in gebreke om voldoende arbeidskrachten op het werk in te zetten. Zo kon men in plaats van de „korte afstand” tussen voorlopige en definitieve plaats van het pand, beter spreken van „lange lijdensweg”. Eindelijk is tenslotte de harenmakerij op de daarvoor aangewezen plaats aangekomen. Bij nader overleg met de aannemer is door hem de toezegging gedaan, dat verder nauwkeurig volgens een opgezet bouw-schema gewerkt zal worden. Wat de bestemming van het huis en de daaraan verbonden werkplaats betreft, kan worden opgemerkt, dat de n.v. „Cacao de Zaan” in verband met de verleende bijdrage het recht van bewoning heeft verkregen en daarvoor de nieuwbenoemde bedrijfsarts dr. J. P. van Nieuwenhuize heeft voorgedragen. In overleg met deze werd een kleine noodzakelijke wijziging van het interieur aangebracht, nodig geworden omdat bij de eerste opzet het pand in tweeën bewoonbaar was gemaakt en nu het geheel door dr. van Nieuwenhuize betrokken zal worden.

Het volgende pand, dat steeds een punt van bespreking en bestudering heeft uitgemaakt, is Hogendijk 19. Dit merkwaardige houten herenhuis uit het begin van de 19e eeuw verkeert in staat van verregaand verval. Het werd enige jaren geleden aan de Stichting aangeboden door de eigenaar (de n.v. Albert Heijn), die daarbij een bijdrage in de overplaatsingskosten in het vooruitzicht stelde. Het huis werd opgemeten en voor eventuele herbouw in tekening gebracht. Bij een nauwgezet onderzoek bleek dat het huis in de 19e eeuw belangrijk naar achteren vergroot was en oorspronkelijk maar de helft van de tegenwoordige oppervlakte besloeg. De herbouwtekening was gebaseerd op die oorspronkelijke toestand. Maar toen men een nader onderzoek instelde aan de hand van enkele proefslopingen kwam aan het licht, dat het oorspronkelijke huis veel ouder (was vermoedelijk uit de 17e eeuw) en een totaal andere vorm heeft gehad. Het was wel een tweeverdiepingshuis geweest, met het dak evenwijdig aan de straat. Maar bij de verbouwing in het begin van de 19e eeuw had men naar de classistische opvatting van die tijd de deur in het midden geplaatst en het zadeldak vervangen door een schilddak, bekroond met beide hoekschoorstenen. Men stond nu voor de keus dit in slechte staat verkerende huis óf naar de 19e eeuwse óf naar de 17e eeuwse stijl te reconstrueren. Dit laatste was door gebrek aan duidelijke gegevens zeer moeilijk bereikbaar. Ongeveer in dezelfde tijd kwam perceel Noorderkerkstraat 7 voor sloop in aanmerking. Hoewel de verbouwde voorgevel dat niet deed vermoeden, bleek bij nadere inspectie, dat men hier met een in een redelijke staat verkerend 17e eeuws tweeverdiepingshuis te doen had. Algemeen zag men hierin een waardevolle plaatsvervanger voor Hogendijk 19. Aan het algemeen bestuur van de Stichting werd daarom

voorgesteld om Hogendijk 19 van het plan af te voeren en door Noorderkerkstraat 7 te vervangen. Het speet het bestuur zeer, vooral tegenover de schenker van Hogendijk 19, dit besluit te moeten nemen. Maar het zal na het voorafgaande duidelijk zijn, dat niet anders gehandeld kon worden. Zolang de bebouwing van de zuidzijde van de Peperstraat niet is aangevangen bestaat de mogelijkheid dit huis in zijn geheel naar de Schans te verplaatsen. Contact werd daartoe gezocht met de bekende transportfirma Stoof uit Breda, welke na een technisch onderzoek in staat bleek om het transport langs de weg uit te voeren.

Het huis zal los van de, toch vergane, onderste balklaag gemaakt worden, waarna de speciale transportwagen het huis binnengevoerd zal worden, die het een voet omhoog zal drukken en steunend op de zolderbalken naar de Schans zal vervoeren. Daar zal dan inmiddels de fundering gereed gemaakt zijn, zodat het daar op dezelfde wijze in één keer op geplaatst kan worden. Het zal daarna wind- en waterdicht gemaakt worden en wachten tot het tijdstip waarop het restauratieplan gereed en een geschikte aannemer ter uitvoering gevonden is. Op dezelfde wijze hoopt men het perceel Bloemgracht 21 te transporteren en te plaatsen naast het vorige. Over dit huis is vermeldenswaard, dat het oorspronkelijk te Koog a. d. Zaan stond, ongeveer ter plaatse, waar nu het aardige Zaanse tuintje ten noorden van de Kogersluis gelegen is. Het was daar het z.g. „luchthuis”, enigermate te vergelijken met de Zaankamer van het Zaanlands Museum te Zaandijk, en evenals dat met de gevel naar de Zaan gekeerd. Deze was smaller dan nu, want beide zijfrontons van de tegenwoordige voorgevel, waren eertijds langs de zijmuren geplaatst. Het perceel, dat zich nog in redelijk goede staat bevindt, heeft o.a. inwendig een plafond versierd met een gesneden rozet en loofwerk. Het zal in combinatie met de inmiddels gesloopte bakkerij „de Beschuitsmand”, die aan de Oostzijde hoek Kalverstraat gestaan heeft, tot één pand gevormd worden. Aldus verkrijgt men een goed bewoonbaar huis. Er zullen dan drie huizen naast elkaar aan de Zaanzijde een plaats hebben gekregen. Met het Jagershuis, de Harenmakerij en het kleine arbeidershuisje komt er dan werkelijk „schot” in de realisering van de Zaanse Schans.

Bij het slaan van de palen voor de fundering voor beide nog over te plaatsen huizen, kwam men tot de ontdekking dat de bodemstructuur ter plaatse buitengewoon slecht is. Aanvankelijk meende men met 6 m palen te kunnen volstaan, maar de proefhefing wees uit, dat 14 m palen absoluut noodzakelijk waren, wilde men latere verzakking voorkomen. Ten einde voldoende ruimte voor de transportwagen te hebben, moest een zandlichaam in de Zaan gestort worden. Tengevolge van de druk, die daardoor op de slappe ondergrond werd uitgeoefend, kwam op enige afstand in de Zaan een „baggereilandje” boven water! Wanneer de huizen op hun fundering „gestald” staan, worden zand en bagger weer verwijderd. Er zal daar dan een definitieve oeverbescherming worden aangelegd, die geheel, zoals dat vroeger het geval was, een individueel karakter zal krijgen. Bloemgracht 21 zal, evenals dat bij het museum het geval is, met de gevel aan de Zaan komen met daarvoor een door een hekje afgesloten bordes. De drie huizen, die langs de weg een gesloten en gebogen gevelwand vormen, strekken zich enigszins waaivormig naar de Zaan uit. We hopen dat de werkzaamheden in 1963 een vlot verloop mogen hebben en dat de familie Bosman, die door het vele hei- en grondwerk geruime tijd midden in een rumoerige chaos heeft gewoond en daarbij nimmer haar goede humeur heeft verloren, een aantal prettige burens rond zich zal zien verschijnen.

F. MARS

NIEUWS VAN DE „VERENIGING VRIENDEN VAN DE ZAAANSE SCHANS”

De oproep om nu reeds bezig te zijn om nieuwe leden te winnen is niet onbeantwoord gebleven. Sinds ons vorige bericht mochten we vele nieuwe „vrienden” inschrijven.

Dat het wat de *spreiding* van onze leden betreft ook beter wordt, verheugt ons. Want naast leden uit de gehele Zaanstreek hebben wij er nu ook uit: Aerdenhout, Amsterdam, Arnhem, Bloemendaal, Bergen, 's Gravenhage, Groningen, Heiloo, Santpoort, Schoorl en Utrecht.

Wel een bewijs hoe men, ook buiten de Zaanstreek, met ons streven sympathiseert!

Voor onze leden een reden te meer om bij familie-bezoek tijdens de feestdagen een goed propaganda-woord te spreken voor onze vereniging.

Voor al nu er, ook blijkens dit nummer, schot komt in de bouw, zal het niet zo moeilijk vallen om leden voor onze

vereniging te werven. En dan liefst voor flinke bedragen, immers onze instelling is er één, beogende financiële steun. Contributies van f 3,— of f 5,— per jaar zijn natuurlijk welkom, maar als 't even kan tekene men in voor hogere bedragen.

U weet toch immers dat wij al een lid hebben met een bijdrage van f 250,— per jaar? Verder: gaat U alvast eens kijken op het terrein van actie. Er is nu wel wat te zien. En . . . aanzien doet gedenken.

U weet toch de plaats? Bij de Julianabrug, tegenover de Gortershoek.

Tot ziens, op het terrein van de Zaanse Schans.

A. B.

DE CONTRIBUTIE

Het nieuwe verenigingsjaar is 1 oktober j.l. ingegaan. U zoudt het werk van het bestuur zeer vergemakkelijken als U Uw contributie meteen gireerde op:

Postgiro No. 42940, Nutsspaarbank Zaandam, t.b.v. 9343. Dank aan allen die inmiddels aan onze eerste oproep reeds gehoor gaven.

„DE GEKROONDE POELENBURG”

Hoewel organisatorisch niet tot „de Zaanse Schans” behorend, wordt de wederopbouw van de paltrok „de Gekroonde Poelenburg” daarbij toch zo zeer betrokken, dat het haast vanzelf spreekt, om er enige woorden in dit orgaan aan te wijden. De molen heeft op zijn oude standplaats aan de Gouw, nabij het Weerpad vele jaren onbellemd van de wind kunnen profiteren: hij was daar een eenzame figuur geworden, de langstlevende van een uitgebreide molenfamilie ter plaatse. Als zodanig was hij ook de jongstgeborene, want op de plaats van de in 1903 verbrande molen werd hij van de Koog naar hier overgebracht. De oude molen zal waarschijnlijk in het begin van de 18e eeuw gebouwd zijn en komt in archivalia voor 't eerst aan 't licht, als Pieter Jochemsz Poelenburg op 11 juli 1733 toetreedt tot een assurantie-contract met de naar hem vernoemde molen. Na verschillende eigenaren te hebben gehad, verbrandde hij op 11 december 1903. De oude houtloodsen bleven gespaard. De eigenaar kocht nu de paltrok „de Locomotief”, die in 1869 geheel nieuw gebouwd was ter vervanging van „de Groene Jager” te Koog a. d. Zaan. Deze „Groene Jager” was in 1667 daar in het veld verschenen en heeft het daar tweehonderd jaar uitgehouden. Toen werd de spoorlijn Zaandam-Uitgeest aangelegd en die was geprojecteerd juist over de plaats van „de Groene Jager”. Hij was waarschijnlijk te oud om te worden verplaatst en zo kwam ter vervanging een nieuwe molen op een oostelijker gelegen terrein tot stand.

Het is verwonderlijk, dat terwijl overal in Zaandam nieuwe stoom-houtzagerijen gebouwd werden, de eigenaar van „de Groene Jager” nog een nieuwe windmolen liet bouwen. Lang heeft hij het niet uitgehouden, want in 1904 werd hij gesloopt en naar de plaats van „de Poelenburg” overgebracht. Op zijn nieuwe plaats werd hij reeds lang vóór de tweede wereldoorlog, door de zich steeds uitbreidende bebouwing in zijn wind bedreigd, hetgeen voor een molen het einde betekent. De vereniging „de Zaanse Molen” heeft toen reeds pogingen aangewend om te trachten de bebouwing zodanig te doen zijn, dat de molen in het stedenbouwkundig ontwerp zou worden opgenomen. Dat is niet gelukt en ook de pogingen van het Gemeentebestuur van Zaandam om met de eigenaars tot een overeenkomst te

geraken, bleven jarenlang zonder succes. De molen was tenslotte geheel met woningen omringd en dientengevolge aan drie zijden ingesloten. En omdat een paltrok nu eenmaal nooit zo hoog torent als een bovenkruier, betekende dit onherroepelijk stilstand en achteruitgang.

Een paltrok met zijn open zaagvloer heeft sterk van weersinvloeden te lijden en vervalt snel tot een ruïne, te sneller omdat in de voorafgaande jaren het onderhoud ook maar matig geweest was. Eindelijk was men met de eigenaar tot overeenstemming gekomen en kreeg de gemeente de molen met zijn werf in bezit.

Van de aanvang af stond reeds vast, dat men de molen, die op de Rijksmonumentenlijst stond, niet zonder meer mocht slopen. Geen wonder, als men weet dat er in ons hele land maar drie exemplaren van deze unieke molensoort zijn overgebleven! De molen moest dus op een andere plaats worden opgebouwd en welke leende zich daar beter voor dan die aan de Kalverringdijk in de onmiddellijke omgeving van de Zaanse Schans? Het Gemeentebestuur besloot de inmiddels gesloopte molen over te dragen aan „de Zaanse Molen”. Een plan voor de wederopbouw werd gemaakt, ook kwam een financieel plan tot stand. Van de zijde van de Zaanse Houtzagerijen werd voor dit doel een belangrijke bijdrage verschaft, terwijl Rijk, Provincie en Gemeente in de bouwkosten subsidiëren.

De vereniging wist voor billijke prijs de eigendom te verkrijgen van de werf, waarop de pelmolen „de Grootvorst” had gestaan. Daarheen en in de schuur van „de Kat” werden de onderdelen van „de Poelenburg” vervoerd. Inmiddels werden tal van verrotte onderdelen vernieuwd en of aangelast, waarbij men vaak menige tegenslag ondervond vnl. doordat nog meer vernieuwd moest worden, dan men aanvankelijk gemeend had. De nieuwe fundering, bestaande uit een koning, waaromheen de rolring gemetseld werd, kwam vlot tot stand en enige tijd daarna kom men het zware gebint van de molen opstellen. Daarna werd de zware gietijzeren as op z'n plaats gebracht en de kapspanten geplaatst. Zo kreeg in betrekkelijk snel tempo de molen gestalte, al zal deze nog beter spreken, wanneer de zaaggrond en de luiven zijn aangebracht. Zo is er heel wat bouwactiviteit rond de Zaanse Schans.

F. M.

